

Отже, спектр системних наукових праць, написання яких належить «перу» М. С. Грушевського, є безцінним скарбом у вивченні історичного поступу України через призму ретроспективи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866-1934). Київ: Сучасність, 1985. 120 с.
2. Грушевський М. С. Очерк истории украинского народа. Киев: Лыбидь, 1991. 397 с.
3. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. Київ: Наукова думка, 1992. 544 с.
4. Грушевський М. С. Історія України, приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх. Київ: Варта, 1993. 256 с.

УДК 94 (477)

Гладун Віталій Вікторович,
старший викладач кафедри філософії
освіти, теорії й методики
суспільствознавчих предметів,
Миколаївського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти,
м. Миколаїв

КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

Сьогодні Україна постала перед викликом збереження цілісності та власної державності. Дати необхідну відповідь існуючим загрозам можливо лише у тому випадку, якщо громадяни країни будуть усвідомлювати, що незалежність української держави є запорукою їх власного особистісного розвитку та виявляти готовність зробити все від них залежне для благополуччя Батьківщини.

Виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей. В сучасному глобалізованому світі постають такі питання, як: «Ким ми були?»; «Ким ми є?»; і «Ким ми прагнемо стати?». Питання ці рано чи пізно виникають перед кожним народом у період національного самовизначення.

Актуальним питанням залишається розвиток українського суспільства через пошук вихідних позицій, що сприятимуть українській національній ідеї, яка ввібрала б основні думки щодо державотворення на теренах українського геополітичного простору. Особливо це простежується в українській політичній думці кінця XIX – початку XX століття.

Майже у всіх представників того часу (виключаючи автономістів) головною метою українства вважалося одержання незалежності та об'єднання країни, причому варіанти консолідації, ідеї, що має об'єднати, кожен виголошував виходячи із своїх поглядів не лише на майбутнє України, а й на світ у цілому. Особливу роль у формуванні демократичної національної ідеї в Україні відіграв творець української державності М. Грушевський. Роль Грушевського в історії України розглядається як «хитаючий маятник». Одні його звали «Батьком нації», сприймаючи як символ соборності, злагоди та українського єднання, інші звинувачували нашого співвітчизника у зраді Батьківщині.

Основними ідеалами національного самозбереження та ідентичності українського народу виступають свобода, рівність і народний ідеал справедливості або незалежність. Михайло Грушевський акцентував увагу, що цей процес національного почуття характеризується значними загостреннями конкурентної боротьби у самій панівній верхівці за владу, відмічає суперечності, що виникають між верствами та ін.

На світогляд та інтерес до наукових досліджень Грушевського, як вважає Л. Винар, справили вплив три чинники: вплив родини, зокрема його батька Сергія, який прищепив любов до української мови, пісні, оповідання; знайомство з українознавчими працями М. І. Костомарова, П. О. Куліша, М. О. Максимовича, А. О. Скальковського та інших істориків, фольклористів, етнографів. Третім чинником було захоплення українським красним письменством – художньою літературою. Велику роль у визначенні подальшої творчої долі М. С. Грушевського відіграв журнал «Киевская старина», який він називав своєю справжньою школою [1].

Омелян Прицак відзначав, що для Грушевського головними ідеями історичного процесу в Україні були населення, територія та держава. Складна взаємодія цих чинників у їх нерозривному взаємозв'язку і впливала вирішальним чинником на політичний, економічний та духовний розвиток українського народу. Ідеалами українського народу є свобода, рівноправність та автономії, або «народний ідеал справедливості» [2, с. 170-175].

Слід пам'ятати, що внесок усіх етносів у справу державотворення цінний, вагомий, консолідуючий, а це дуже важливо, бо демократичні засади державотворення потрібні всьому народові України, а держава має слугувати цивілізовано усім етносам, сприяючи усвідомленню кожним, що вона – Батьківщина усіх активних її творців, представників усіх етносів, які на її теренах живуть, мають громадянство або прагнуть цього. Таким було бачення національної ідеї М. Грушевським [3, с. 105-106].

Читаючи сьогодні працю «Про українську мову й українську справу» (1907), можна переплутати не те, що рік, а століття. Порушені істориком проблеми і тепер, у ХХІ столітті, залишилися майже непорушними. Головна теза М. Грушевського тверда, як сталь: «...треба дорожити тою мовою, яку маємо... Пильнуймо своєї мови, поліпшуймо її...». Бо «Доки народ живе, живе і його мова» [4].

Народ – за Грушевським – єдиний герой історії, із своїми ідеалами й змаганнями, зі своєю боротьбою, осягами та помилками. Зрозуміти його культурний, духовий та економічний стан, його бажання та ідеали – це мета історії. Цій фетишизації «народу» остався Грушевський вірним до кінця свого життя. Українська ідея М. С. Грушевського пройшла певну творчу й політичну еволюцію, зокрема від історичної народницької концепції у бік державницької, від федералістської до самостійницької. На початку 1918 р. Михайло Грушевський перейшов до ідеї національної незалежності та суверенітету України, її самостійності [5, с. 133-134].

Головним напрямом його політологічних досліджень була проблема національного самовизначення. Це поняття він формулював чітко: цілковита

самостійність і незалежність є послідовним, логічним завершенням запитів національного розвитку й самовизначення будь-якої народності, що займає певну територію й має достатні нахили та енергію розвитку. М. Грушевський розкрив бачення народу як дійової сили, яка у своїх змаганнях проносить головну ідею, що проходить крізь віки, крізь різні політичні і культурні обставини. Це ідея «національної самооборони» та «національної смерті». Вся історія українського народу – це розбудження відпорної енергії самоохорони перед небезпекою видимої національної смерті [6, с. 43].

М. Грушевський обґрунтовуючи ідею порядку як потребу національного самовизначення українців керувався історичним досвідом українського державотворення. Сподіваючись на можливі зміни, поступово упускав головну орієнтацію українства – незалежність, до утвердження якої народу знадобилось ще майже століття. Він постійно наголошував на тому, що повна самостійність та незалежність є послідовним логічним завданням запитів самого національного розвитку та самовизначення будь-якої народності. У розумінні М. Грушевського ядром української ідеї є виокремлення невід'ємного права українського народу на самовизначення і пошук його оптимальних форм. Також він наголошував, що національна ідея – це «могутній інстинкт національного будівництва».

Отже, підсумовуючи основну концепцію української національної ідеї М. С. Грушевського, ми побачимо: визнання народу русійною силою історичного процесу; розуміння українського народу як окремої культурної одиниці; обґрунтування ідей народоправства у вигляді народно-демократичної республіки; федеративний устрій України; відстоювання автономії України в складі федеративних чи конфедеративних союзів.

Завдяки творчості Грушевського, українці усвідомили себе нацією з давніми державотворчими традиціями й розпочали їх відроджувати.

У листопаді 1934-го, відразу після смерті Грушевського, академік В. Вернадський зафіксував: «Я вважав і вважаю, що Грушевський зробив величезну справу для відродження українського народу... Велика постать, щоб

не казали, яка залишила глибокий слід у національній самосвідомості України. Як воно розгорнеться у майбутньому? На це запитання Вернадського доведеться відповідати ще не одному поколінню українців, а з-поміж них – історикам [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Винар Л. Грушевськознавство : Генеза й історичний розвиток. К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. 216 с.
2. Горлач М. І., Кремень В. Г. Політологія: наука про політику: підручник для студ. вищ. навч. закл. / М. І. Грибан, В. Г. Кремень. К.: Центр учбової літератури, 2009. 840 с.
3. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. К: Знання України, 1991. 240 с.
4. Корольов Г. Відложивши федерованне...: Михайло Грушевський у контексті державницької політики Центральної Ради. *Гілея (науковий вісник)*: збірник наукових праць. К., 2009. Випуск 20. С. 43–50.
5. Прицак О. У століття народин М. Грушевського. *Україна модерна*. 2007. № 12 (1). С. 170–191.
6. Ховрич С. Чому проблеми, порушені понад сто років тому, залишилися невирішеними? URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/poshta-dnya/chomu-problemi-porusheni-ponad-sto-rokiv-tomu-zalishilisya-nevirishenimi>.
7. Шаповал Ю. Життя і смерть у «скляному будинку». Михайло Грушевський у Росії: 1931–1934 роки у біографії вченого. URL: <http://incognita.day.kiev.ua/zhittya-i-smert-u-sklyanomu-budinku.html>.

УДК 94(477)+37(092)

Лопатка Ганна Федорівна,

кандидат біологічних наук, доцент
кафедри змісту і методик навальних
предметів Тернопільського обласного
комунального інституту післядипломної
педагогічної освіти;

Кучер Людмила Андріївна,

методист, в.о. завідувача лабораторії
науково-дослідного та навчально-
методичного забезпечення дисциплін
еколого-природничого спрямування
Тернопільського обласного комунального
інституту післядипломної педагогічної
освіти;